

ИЗОБРАЗИТЕЛЬНО-ВЫРАЗИТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ СПЕЦИАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА ЛИНЫ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»)

Аннотация: В статье на материале романа Лины Костенко представлены отдельные факты функционирования терминологической лексики. Анализируется использование функционально-стилистических возможностей термина, который служит для усиления изобразительности, выразительности, создания ярких образов, иронии и сарказма.

Ключевые слова: лексическая система, терминология, процесс детерминологизации.

Мова художнього твору «наповнює естетичним змістом безобразні мовні елементи, перетворює їх у систему художньо-мовного бачення світу» [2:301].

Розглянемо з цього погляду твір Л. Костенко «Записки українського самашедшого». Назва роману досить промовиста, її не можна сприймати буквально, вона може читатися і як діалект слова «божевільний», і у буквальному розумінні, і як «сам» і «шедший», тобто «той, що сам іде», сам – у сенсі «один з небагатьох», «одинак», «бунтар». Можлива і взагалі знакова рецепція назви роману: «сама» мається на увазі конкретизація, власне, викриття у назві того, що автор-наратор – жінка, тобто «сама» – одна, вона, тобто можна читати і як «записки однієї жінки».

Що ж до інтертекстуальності роману, тут маємо багатий матеріал для філософських і літературознавчих міркувань і тлумачень не лише на рівні назви. У тексті багаторазове «оприсутнення» постатей Гоголя і Булгакова, двох українських «самашедших» письменників, які для російської літератури і національної свідомості були і лишаються «чужими», іншими ментально і за типами художньої свідомості однозначно не вписуються до великоросійського імперського контексту.

Кожна сторінка роману – це переплетення термінолексики, що здебільшого постає основою для оригінальних тропів, із загальноживаною. Головний герой роману 35-річний програміст, втомлений сімейними чварами і негараздами, на порозі **Міленіуму** вирішує вести щоденник. Одна з вагомих причин криється ось тут: *«Крім того, останній місяць століття – це ж не просто місяць, це – зріз, це анамнез, це як в археології – культурний шар. Його не можна бульдозером, не можна лопатою, його знімають по міліметру, просіюють, розглядають крізь лупу – кожену дрібку, кожену грудочку, кожену деталь»*[4:36].

Розповідь ведеться від першої особи, що дає можливість героєві самому характеризувати себе, позиціонуючи як нормальну людину, у якої під впливом соціально-політичних обставин «крівля поїхала» [1:5], хоча звернення до **психіатра** не дало жодного результату, відхилень у **психічному стані** героя той не виявив: *«Я завжди був нормальною*

людиною. Радше меланхоліком, ніж флегматиком. Раціо в мені явно переважало, поки не зустрів свою майбутню дружину. Тоді на деякий час взяло гору емоціо,... Спадковість у мене теж добра, психів у роду не було. Вчився в університеті, ходив на байдарках... Кінчав аспірантуру, захистив дисертацію. Хобі у мене музика, література, ... Словом, все адекватно, ... а оце раптом, на зламі століть, відчув дискомфорт, ..., ніби якісь фантомні болі душі. Втім, це така тонка матерія, досконалої апаратури на це нема»[4:5]⁸.

Виділені нами словоформи являють собою термінологічну лексику. Її використання автором допомагає нам уявити коло зацікавлень головного героя, проблеми його особистого життя, а також соціально-політичні. Проте головна пригода роману – екстремальне виживання в умовах бандитсько-хамсько-українофобської окупації.

Ми вибірково аналізуватимемо їх відповідно проблематики щоденника. Тематичне угруповання такої лексики дуже різноманітне. Важко назвати галузь, з якої немає спеціальної лексики. Такими термінами є: 1) медична; 2) комп'ютерна; 3) астрономічна; 4) географічна; 5) економічна; 6) літературознавча; 7) лінгвістична; 8) психологічна; 9) фізіологічна; 10) юридична; 11) суспільно-політична; 12) спортивна; 13) математична; 14) військова; 15) хімічна; 16) автомобільна; 17) мистецька; 18) історична; 19) технічна; 20) астрологічна; 21) археологічна; 22) кримінальна лексика.

Інформація і дезінформація з усіх куточків планети поступово накопичується, і дуже швидко перед головним героєм розгортається не надто оптимістична панорама входження людства у нове тисячоліття.

Глобальний суспільно-політичний хаос триває, ще густіше обростаючи абсурдом...

«Я не катастрофіст. Я хотів би думати в хорошу сторону. Але на жаль, не вона домінує у загальному балансі подій» (43).

Терміни домінує, катастрофіст, баланс вжито як персоніфікації та стилістичні фігури.

Адже баланс – (економічний термін, франц. balance, букв. – терези від лат. bilanx – той, що має дві вагові чаші) – 1) Рівновага, урівноваження. 2) Система показників, що характеризують співвідношення елементів у будь-якому явищі, що постійно змінюється., напр. Баланс основних фондів, баланс трудових ресурсів, баланс вартісний, баланс платіжний, бух галтерський [7:84]. А письменниця вживає баланс подій. Відбувається детермінологізація лексеми, і разом з тим вона набуває емоційно-експресивного забарвлення.

Герой Ліни Костенко пов'язаний із макрокосмосом думками, вчинками, переживаннями, турботами, мріями, коханням, і саме через ці ниточки існування черпає, відчуває свободу буття. «Життя світу – це теж і моє життя, – виправдовуюсь я» (337).

У митця такого рівня національне завжди переплітається із загальнолюдським. Хроніки-згадки про світові події та трагедії межують з українськими.

Письменниця намагається достукатися до душі українців, розбурхати свідомість.

Оперуючи термінами, автор перетворює їх на стилістичну безмежність і використовує у ролі складових елементів тропів та художніх образів.

«...Наївний ми народ українці. Мріємо про свободу в умовах глобалізації, випустили свою гривню з князями й поетами, коли вже не треба ні історії, ні поезії, любимо свою Україну, яка ще не вмерла, боремося за свою мову, яка вже вмирає. Залежні від усіх і від усього, ...та все дбаємо про злагоду в суспільстві, про консенсус і компроміс. А тим часом тхось роздивляється нас, як в оптичний приціл» (107).

«Промислово-фінансовий капітал зрощується. Ми вже такі з тією Росією, як ті єгипетські близнюки, зрощені головами. Скоро буде єдина енергетична система. А там, дивись, і Єдиний Економічний Простір. Тобто простору вже не буде. Якогось ранку прокинємось в іншій державі. Бо проспали свою» (108).

Тут спостерігаємо, що терміни виступають елементами мовної гри, як на ідейно-естетичному, так і на мовному рівні.

Терміни постають мовними засобами художнього зображення сучасної дійсності, особливими знаками, елементами коду, свого роду інкрустаціями, і виступають у нерозривній єдності з художніми образами.

¹ Далі ми вказуватимемо тільки сторінки роману.

Виділяємо у щоденнику: 1) терміни, ужиті в науково-інформативній функції, без спеціальної стилістичної настанови; 2) терміни, ужиті в складі тропеїчних фігур: метафор, порівнянь, у ролі образотворчих засобів.

Серед науково-термінологічної лексики роману трапляється як спеціальна, так і загальнонаукова термінологія, поширена в багатьох сучасних галузях наукових знань (інспірація; дискомфорт; експеримент; диференціація; системність, тощо), «...*діапазон гіршого у нас безмірний...*»(9).« – Мені вже не стане життя, щоб пережити ще один експеримент над Україною», – сказав батько»(265).

Значну кількість становить спеціальна наукова термінологія, властива окремим галузям науки чи мистецтва. Наприклад,

медична: *дружина тепер така жовчна і анемічна* (110); *внутрішньовенне вливання брехні* (129); *помер Микола Амосов, видатний кардіохірург, у нього розум, як скальпель* (256);

суспільно-політична: *У Верховній Раді бедлам* (9); *Одного нардепа судять в Америці. Третім цікавиться Інтерпол*(9);

психологічна: *Буйних ще можна вилікувати, а тихопомішани – то вже навек*(11). *А скепсис – як сепсис для цієї нації*(262). *Один генерал в комі, другий – в синдромі* (248);

комп'ютерна: *Малий вже сидить у чатах, кнюпає на клаві, як заправський юзер, а часом трапляється якийсь глюк, звертається до тинейджерів*(63).

В романі нами зафіксовано термінологічну лексику з будь-якої наукової галузі.

Однак, крім номінативної функції, у переважній більшості випадків науково-термінологічна лексика вживається у тексті роману з певними стилістичними настановами. У ряді випадків терміни виступають експресивними відповідниками загальноновживаних слів, підкреслюючи орієнтацію тексту на інтелектуальність та елітарність автора роману: *теща варить смачні селянські обіди з наших міських інгредієнтів*; *моя дружина гарно вписується в дизайн іно-марки, наслуховавши новин з радіоточки...*, *теща не може переварити цей інформаційний коктейль*; *дехто б й сам вже би перейшов на українську мову, але ж це мало не акт громадянської мужності*; *настрій на нулі*; *сезонна депресія*; *третьій місяць прокуратура ловить фантоми. Там військовий літак випадково знісся бомбою. Чхнув наш реактор – упало на скандинавські мохи. Добре, що Господь увімкнув нам ближнє світло свідомості. У всіх країнах мови як мови, інструмент спілкування, у нас це фактор відчуження. У деяких випадках простежується поступовий перехід термінологічної лексики до розряду загальноновживаної, який відбувається або через розширення первісного лексичного значення термінів, або завдяки їх уживанню при описі звичайних побутових ситуацій. «Розряди людської ненависті, здається, електризують природу, компендіум фактів, щоб хоч щось збереглося в пам'яті, що діялося на цій планеті»(43). Подеколи слова-терміни на сторінках роману виступають елементами мовної гри. Наприклад: «...*Реклам тепер більше, як дорожніх знаків. Рекламні щити, білборди, митючі літери світлових реклам: «Дихай вільно, живи мобільно»*»(7). *Центрифуга ідіотизму, голова йде обертом*(12). *Ми статисти духовної пустелі. Ми гвинтики й шурупи віджилої системи, вона скрипить і розвалюється, продукти розпаду інтоксикують суспільство*(15). *Нова каста з'явилася у нашій незалежній країні... Олігархи, нардепи, бізнесмени, кримінальні авторитети, VIP-персони і поп-зірки – ось він, золотий фонд суспільства, його неоціненний скарб. Всі інші – це маса, це посполите тло*(16). *По-моєму, тут вони потрібні не політологи, а поліпатоологи* (47). *А скепсис як сепсис для цієї нації. Духовний канібалізм*(66). *А ще ж ті двоє (генералів), один в комі, другий в синдромі»*(248).*

Часто автор роману вдається до метафоризації термінів, однак інтенція автора полягає в таких випадках у тому, щоб створити іронічний, а інколи і саркастичний ефект. Наприклад: *До всіх перинатальних хвороб державності це й така халепа – вирости покоління, яким усе по фіг* (107). *У нас уже є маркети й супермаркети. Холдинги, лізинги й консалтинги. Жлоб-шоу, фаст-фуди і сендвич-бари. Рейдери, трейдери, рокери, брокери, кілери, ділери, трасти і педераста*(120). *Суспільство у нас важке. Конгломерат націй і антинацій, звиклих до стагнацій і профанацій, дискримінацій і асиміляцій* (231). *Шизоїдний сель свідомості заливає суспільство. Мова втрачає пульс. Файли моєї пам'яті хочуть струснути всі ці кошмари. На моніторі свідомості хочу малювати щось красиве і добре* (105). У

суспільства *ретроградна амнезія* (288). *Синоптики від політики..»* (44). *Від компроматів тхне, як від розлюченого тхора*(56); *бодігарди президента... обмацують очима цей народ* (16); *Електорат сидить без електрики*(18).

Таким чином, Роман Л. Костенко характеризується зв'язком двох чинників: наукового і художнього, метою якого є художнє зображення насущних проблем пересічного українця, аналіз політичної ситуації в Україні, висвітлення багатьох подій у глобальному світі.

Роман для тих і про тих, хто творив історію України, про патріотів сучасності, про те, що нація є, була і буде як незаперечна істина, якою б «самашедшою» комусь ця істина не видавалась.

Своїм романом Л. Костенко спробувала відтворити фрагмент «сюрреалістичного Вавилону сучасного світу». Широке вживання термінів є однією із визначальних рис лексичних процесів, що відбуваються і в мові роману Л. Костенко. Цей факт пояснюється актуальністю відповідних галузей знань, підвищеною увагою до них у реальному житті.

Tunitska M. V.

Figurative-expressive possibilities of the specific language in the artistic discourse (on the material of L.Kostenko's novel «Notes of the Ukrainian samashedshego»)

Abstract: In the article based on the material of Lina Kostenko's novel the author elucidates separate facts of functioning of terminological vocabulary. The usage of functional and stylistic devices of the term that serves for strengthening of expressiveness, emotionality creating original images, irony and sarcasm is analyzed.

Keywords: lexical system, terminology, their role in the novel.

Бібліографія:

1. Галич, О. А. «Записки українського самашедшого» Л. Костенко як імітація документального твору. Луганськ, 2011.
2. Єрмоленко, С. Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови). К.: Довіра, 1999.
3. Ісаєнко, К. П. «Жанрова домовленість роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого». Луганськ, 2011.
4. Костенко, Л. Записки українського самашедшого. К.: XXI століття, 2011.
5. Мацько, Л. І. Українська мова в кінці ХХ століття. // Дивослово, 2000, № 4.
6. Пигулевский, В. Ирония и вымысел: от романтизма к постмодернизму. Ростов-на-Дону, 2002.
7. Словник іншомовних слів за ред. члена-кореспондента АНУРСР О. С. Мельничука. Київ, 1974.
8. Чабаненко, В. А. Стилістика експресивних засобів української мови. 2002.
9. Ярмак, В. І. Стилістичні функції термінології в сучасній українській поезії. // Семасіологія і словотвір. Зб. наукових праць. К.: Наукова думка, 1989.
10. Ярцева, В. Н. Общая терминология. М.: Наука, 1983.